

**Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського**

Факультет історії, права і публічного управління

Кафедра всесвітньої історії

ТОТАЛІТАРНІ РЕЖИМИ В ХХ СТ.

Методичні вказівки до проведення практичних занять
та самостійної роботи здобувачів ступеня доктора філософії
за спеціальністю 032 Історія та археологія

Вінниця – 2020 р.

Методичні рекомендації до проведення практичних занять та самостійної роботи з навчальної дисципліни «Тоталітарні режими в ХХ ст.» для здобувачів ступеня доктора філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія. – 10 с.

Розробники: **Кравченко Павло Миколайович**, кандидат історичних наук, професор кафедри всесвітньої історії Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського

Методичні рекомендації розглянуті і схвалені на засіданні кафедри всесвітньої історії

Протокол № 1 від «27» серпня 2020 року

ВСТУП

«Тоталітарні режими в ХХ ст.» є навчальною дисципліною підготовки доктора філософії, галузі знань 03 Гуманітарні науки, спеціальності 032 – Історія та археологія, освітньо-наукова програма – «історія та археологія». Навчальна дисципліна вивчається на першому курсі (2 семестр) загальним обсягом 3 кредити ЄКТС (90 годин). Форми підсумкового контролю: залік. Для здобувачів денної форми навчання навчальним планом передбачено 30 аудиторних годин (10 год. лекцій та 20 год. практичних занять) та 60 год. самостійної роботи. Для здобувачів заочної форми навчання – 10 аудиторних годин (4 год. лекцій та 6 год. практичних занять) та 80 год. самостійної роботи.

Зміст навчальної дисципліни «Тоталітарні режими в ХХ ст.» відповідає меті та основним завданням освітньо-наукової програми підготовки докторів філософії за спеціальністю 032 Історія та археологія. Більшість наукових досліджень з історії ХХ ст. враховують теорію і практику тоталітарних режимів країн Європи та Азії, їх вплив на історичні процеси. Вивчення причин виникнення, основних напрямків діяльності тоталітарних режимів та їх наслідків є стратегічно важливими у підготовці фахівців, здатних досліджувати комплексні та окремі проблеми в сфері історії.

Плани практичних занять, викладені у навчально-методичному посібнику, містять, окрім запитань, рекомендованих для розгляду, методичні вказівки з підготовки до занять, рекомендовані джерела, основну та додаткову літературу, запитання і завдання для закріплення матеріалу, завдання для самостійної роботи.

ТЕМАТИКА ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ

Практичне заняття №1

Тема: ІТАЛІЙСЬКИЙ ТОТАЛІТАРИЗМ (2 год.)

1. Прихід фашистів до влади в Італії.
2. Особливості італійського фашизму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Аренд Х. Джерела тоталітаризму. Київ, Дух і літера, 2005. 540 с.

Вічний фашизм. Умберто Еко про характерні риси ідеології.
<https://www.istpravda.com.ua/articles/2016/02/22/148958/>

Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки. 1918-1945 рр. – К., Слово, 2008. 472 с.

Іваницька О.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1918-1945). Київ, Слово, 2013. 619 с.

Особливості італійського фашизму. <https://studfile.net/preview/7085577/page:11/>

Пайпс Р. Коммунизм, фашизм и национал-социализм. В кн.: Пайпс Р. Россия при большевиках. М., РОССПЭН, 1997. 672 с.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ЗАНЯТТЯ:

Поняття "тоталітарний" почали вживати критики Муссоліні на початку 1920-х рр., коли в Італії формувалася фашистська система. Італія - перша країна, де переміг фашизм. Лідер фашистського руху в Італії Беніто Муссоліні, диктатор.

Причини встановлення фашистського/тоталітарного режиму в Італії. Вплив наслідків Першої світової війни для країни: «переможена серед переможців».

Особливості італійського тоталітаризму. «Корпоративна система», її функції і завдання.

Агресивність італійського тоталітаризму. Теза: «в Італії вкрали перемогу». Підготовка населення до війни за «гідне місце під сонцем».

Відносини Італії та нацистської Німеччини.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЗАКРІПЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Наслідки Першої світової війни для Італії.
2. Причини приходу фашистів до влади.
3. Охарактеризуйте «корпоративну систему».

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Беніто Муссоліні – політик.
2. Програма внутрішніх реформ італійських фашистів та її реалізація.
3. Практики зовнішньої політики італійського тоталітаризму.

ЗАВДАННЯ

Підготовка матеріалів до презентації «Соціальна політика італійського тоталітаризму».

Практичне заняття №2

Тема: ВИТОКИ РОСІЙСЬКОГО/РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРИЗМУ (4 год.)

1. Традиції революційного руху в Російській імперії як основа тоталітаризму.
2. Ідейні засади, структура «партії нового типу».
3. Насильство і терор – складова побудови комунізму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Бердяев Н. Истоки и смысл русского коммунизма. Москва, Аст Москва, 2006.
Пайпс Р. Коммунизм, фашизм и национал-социализм. В кн.: Пайпс Р. Россия при большевиках. М., 1997.
Партія нового типу. <https://culture.wikireading.ru/16766>
Політичний терор і тероризм в Україні. XIX-XX ст.: Історичні нариси /відп. ред. В.А.Смолій; НАН України, Інститут історії України. К.: Наукова думка, 2002.
Поппер К. Відкрите суспільство та його вороги, т. 1—2. К., 1994.
Стефан Куртуа, Ніколя Верт, Жан-Луї Панне, Анджей Пачковський, Карел Бартошек, Жан-Луї Марголен. Чорна книга комунізму. Злочини, терор і репресії. Пер. з фран. Київ, ВФ Афіша, 2008. 712 с.
Терлецька Ірина. Сутність сталінізму. file:///B:/Uxxs_2011_16_18-1.pdf

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ЗАНЯТТЯ:

Аналізуючи витоки російського/радянського тоталітаризму, необхідно звернути увагу на традиційний радикалізм і тероризм у революційному русі Російської імперії 19 – початку 20 ст. Терористичні методи у боротьбі з царизмом як найоптимальніший засіб у досягненні цілей. Підтримка таких форм боротьби російською інтелігенцією. Насильство було властиве правителям імперської Росії, а авторитарні методи правління державою були звичайним явищем.

Розуміння тоталітарної сутності партії «нового типу», яка відображена у партійній програмі та статуті партії більшовиків. Принцип «демократичного централізму» - повне підпорядкування низових партійних організацій центру – характерна ознака тоталітаризму – основа більшовицької партії. Різниця між РКП(б) і соціал-демократичними партіями країн Західної Європи у побудові та методах боротьби.

«Тюремний менталітет» більшості майбутніх керівників тоталітарної радянської держави: переконання в універсальності терору і репресій у боротьбі з політичними противниками та інакомисленням. Тому саме ці методи і застосовувалися в роки побудови соціалізму. Реалізувати більшовицькі ідеї без масового терору і насильства було неможливо з причини їхньої фантастичності.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЗАКРІПЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ:

1. Терор у царській Росії як традиція.
2. Основні принципи побудови партії більшовиків.
3. Закономірність тоталітаризму в СРСР.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Терор як засіб утримання влади.
2. Виникнення більшовизму: сутність «партії нового типу».
3. Боротьба за владу в більшовицькій верхівці в 1920-х рр. – передумова встановлення тоталітарного режиму.

ЗАВДАННЯ

Підготувати матеріали до презентації: «Тоталітарна сутність партії більшовиків».

Практичне заняття №3

Тема: СТАНОВЛЕННЯ ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ В СРСР (6 год.)

1. Практики терору в Росії/СРСР у 1917-1928 рр.: мета і наслідки.
2. Тотальний контроль як головна умова «єдності» радянського народу.
3. Вождь-партія-ради. Класова боротьба і расизм у практиці сталінізму.
4. Сталінська «революція згори».
5. «Великий терор» як завершальний етап становлення тоталітарного режиму.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

- Білокінь С. Масовий терор як засіб державного управління в СРСР (1917-1941 рр.): Джерелознавче дослідження / С. Білокінь; НАН України, Ін-т історії України. – Дрогобич: Коло, 2013. Т.т. 1-2.
- История сталинизма: Жизнь в терроре. Социальные аспекты репрессий: материалы международной научной конференции. Санкт-Петербург, 18-20 октября 2012 г./ сост. А.Сорокин, А.Кобак, О.Кувалдина. – М.: РОССПЭН, 2013.
- История сталинского Гулага. Конец 1920-х – первая половина 1950-х годов. Собрание документов в 7-ми томах. Москва, РОССПЭН, 2004-2005.
- Калиник О. Що несе з собою комунізм? Документи про російсько-комуністичний терор в Україні. Київ, Центр навчальної літератури, 2019. 132с.
- Кульчицький С. Червоний виклик. Історія комунізму в Україні від його народження до загибелі / Станіслав Кульчицький. – К.: Темпора, 2013. – Кн. 1, 2, 3.
- Попович М. ХХ. Червоне століття. Київ, АртЕк, 2019. 888 с.
- Снайдер Т. Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталіним: монографія / Тимоті Снайдер. - Київ: Грані-Т, 2011. - 448 с.
- Стефан Куртуа, Ніколя Верт, Жан-Луї Панне, Анджей Пачковський, Карел Бартошек, Жан-Луї Марголен. Чорна книга комунізму. Злочини, терор і репресії. Пер. з фран. Київ, ВФ Афіша, 2008. 712 с.
- Трагедия советской деревни. Коллективизация и раскулачивание. В 5-ти тт. Под ред. В.Данилова, Р.Маннинг, Л.Виолы. Москва, «Российская политическая энциклопедия» (РОССПЭН), 1999-2006.
- Хлевнюк О. Сталин. Жизнь одного вождя: биография /О.Хлевнюк. – М.: АСТ: CORPUS, 2015.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ЗАНЯТТЯ:

Становлення тоталітарного режиму в Росії/СРСР і перманентність терору як необхідної компоненти реалізації програми партії більшовиків. Неможливість утримання влади без насильства. Терор – основа встановлення більшовицького окупаційного режиму в Україні та інших державах.

Тотальний контроль над всіма сферами життя суспільства - необхідна умова існування тоталітарного режиму, який мав демонструвати світові єдність партії і народу. Перманентна «класова боротьба» в СРСР, яка призвела до знищення окремих соціальних груп населення. Расизм більшовицько-комуністичної доктрини в СРСР по відношенню до окремих націй і народів як складова тоталітарного режиму.

Сталінська «революція згори» як необхідний етап утвердження сталінського тоталітарного режиму шляхом повного підкорення суспільства вождеві. Створення військово-промислового комплексу задля здійснення світової революції та колективізації сільського господарства шляхом ліквідації приватної власності та фізичного винищення господаря.

«Великий терор» 1937-1938 рр. - завершальний етап повної перемоги сталінського тоталітаризму в СРСР шляхом «тотальної» зачистки суспільства і становлення так званого «радянського народу». Соціалізм в СРСР – результат сталінських більшовицьких соціальних експериментів та розуміння радянськими комуністами марксистських постулатів.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЗАКРІПЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Боротьба за владу в СРСР у 1920-х рр. як передумова встановлення тоталітарного режиму.
2. Расизм у практиках радянського тоталітаризму.
3. Перманентний терор – основа тоталітаризму.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Тоталітаризм в умовах Другої світової війни.
2. Радянська карально-репресивна система у 1945-1953 рр.

ЗАВДАННЯ

Підготувати матеріали до презентації «Репресії і терор – основа радянського тоталітаризму».

Практичне заняття № 4

Тема: НІМЕЦЬКИЙ ТОТАЛІТАРИЗМ (4 год.)

1. Ідейні засади нацизму.
2. Формування тоталітарної держави в Німеччині у 1933-1939 рр.
3. Практики німецького тоталітаризму (реалізація расової теорії, «новий порядок» у Європі).

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

Газін В.П., Копилов С.А. Новітня історія країн Європи та Америки. 1918-1945 рр. – К., Слово, 2008. 472 с.

Іваницька О.П. Новітня історія країн Європи та Америки (1918-1945). Київ, Слово, 2013. 619 с.

Конференція у Ванзее. <https://www.svoboda.org/a/134724.html>

Насильство над цивільним населенням України. Документи спецслужб. 1941-1944 /Автори-укладачі: Валерій Васильєв, Наталя Кашеварова, Олена Лисенко, Марія Панова, Роман Подкур. Київ, 2018. 752 с.

Нацизм. <https://studfile.net/preview/7085577/page:12/>

Пайпс Р. Коммунизм, фашизм и национал-социализм. В кн.: Пайпс Р. Россия при большевиках. М., 1997.

Снайдер Т. Криваві землі: Європа поміж Гітлером та Сталіним: монографія. Київ: Грані-Т, 2011. 448 с.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ЗАНЯТТЯ

Визначаючи ідейні засади націонал-соціалізму, необхідно зазначити, що А. Гітлер та його однодумці по партії не були першими й оригінальними. Їхня «заслуга» полягає в тому, що вони оформили ці ідеї юридично і визначили їх як завдання на державному рівні, обов'язкові для практичного виконання. Задовго до виникнення нацистської партії расизм, як і антисемітизм, був популярним у країнах Західної Європи в Англії, Франції, Австро-Угорщині, Російській імперії. Їх і взяв А. Гітлер на озброєння, поєднавши з бажанням німців поліпшити життя шляхом ліквідації положень Версальського договору, завоювань на Сході, усунення євреїв з усіх сфер життя суспільства тощо. Це і допомогло нацистській партії завоювати більшість у парламенті і домогтися призначення А. Гітлера канцлером, що стало початком швидкого формування у Німеччині тоталітаризму.

Расистське законодавство Німеччини, арійські закони, їхній вплив на формування тоталітарної свідомості в німецькому суспільстві.

Практики нацистів у реалізації їхньої програми, їх засудження міжнародним співтовариством на міжнародному судовому процесі в Нюрнберзі. Злочини проти людяності, геноцид – типові прояви практичного втілення в життя арійської теорії і забезпечення німецькому народові побудови «національного соціалізму».

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЗАКРІПЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Попередники нацистів у Європі.
2. Головні постулати ідейних засад нацизму як основи тоталітаризму.
3. Голокост як прояв нацизму і тоталітаризму.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

«Арійські закони».

Програма НСДРП.

ЗАВДАННЯ

Прорецензувати документи.

**ТЕМА: ТОТАЛІТАРНІ РЕЖИМИ В МАОЇСТСЬКОМУ КИТАЇ ТА КНДР
(4 год.)**

1. Особливості тоталітарного режиму в КНР.
2. Тоталітаризм у КНДР в другій половині ХХ ст.
3. КНДР на початку ХХІ ст.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

- Васильев Л.С. История Востока: В 2-х т.: [Учеб. пособие. «История»] 3-е изд., доп. Т.2. Москва, Высшая школа, 2005. 575 с.
- История Востока: В 6 т. [редкол. Р.Б. Рыбаков и др.]. Т.6: Восток в новейший период: 1945 – 2000 гг. / отв. ред. В.Я. Белокреницкий, В.В. Наумкин. Москва, Вост. лит., 2008. 1095 с.
- История Востока: В 6 т. [редкол. Р.Б. Рыбаков, Л.Б. Алаев, В.Я. Белокреницкий и др.]. Т.5: Восток в новейшее время: 1914 – 1945 гг. Москва, Вост. лит., 2006. 717 с.
- История Китая: [Учеб.] / Подред. А.В. Меликсетова. 2-е изд. Москва, Изд-во МГУ, Изд-во «Высшая школа», 2002. 736 с.
- Пайпс Р. Коммунизм, фашизм и национал-социализм. В кн.: Пайпс Р. Россия при большевиках. М., 1997.
- Сергійчук І.М. Новітня історія країн Азії та Африки (1918 – кінець 20 ст.). Суми, Університетська книга, 2002. 288 с.
- Стефан Куртуа, Ніколя Верт, Жан-Луї Панне, Анджей Пачковський, Карел Бартошек, Жан-Луї Марголен. Чорна книга комунізму. Злочини, терор і репресії. Пер. з фран. Київ, ВФ Афіша, 2008. 712 с.

МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ ДО ЗАНЯТТЯ

Насильство й авторитаризм у країнах Сходу – традиційні методи і форми правління багатьох поколінь правителів. Нове обґрунтування терору після встановлення влади комуністів у КНР і КНДР. Як і в СРСР та інших країнах «реального соціалізму», тоталітаризм став необхідно умовою побудови «світлого майбутнього». Визначальний вплив на його становлення сталінської моделі соціалізму. Культ вождя – необхідна умова й складова тоталітарної держави. Яскравий приклад тоталітаризму в КНР – політичні кампанії: «політика великого стрибка» і «велика пролетарська культурна революція».

«Мао Цзедун ідеї» та Ідеї «чучхе».

Становище КНДР на сучасному етапі. Загроза з його боку миру й безпеці у світі.

ЗАПИТАННЯ І ЗАВДАННЯ ДЛЯ ЗАКРІПЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ

1. Традиції насильства й авторитаризму у Китаї.
2. Східна традиція і «східний комунізм» - основа тоталітаризму.

ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ

1. Особливості терору в маоїстському Китаї.
2. Ідеї «чучхе»: зміст і мета.

ЗАВДАННЯ

1. Підготувати матеріали до презентації «Хунвейбіни як засіб терору Мао Цзедуна».
2. Підготувати матеріали до презентації «Сучасна КНДР: повсякденність».